

КИРИЧЕНКО Ю. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політології та права
(Національний університет
«Запорізька політехніка»)

НАЗАРЕНКО П. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
(Національний університет
«Запорізька політехніка»)

УДК 329 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.3>

КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

У статті досліджена конституційна практика нормативного регулювання права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, закріпленого в ст. 31 Конституції України та в аналогічних нормах конституцій європейських держав. Обґрунтована необхідність викладення зазначеної норми в новій редакції.

Зазначено, що вирішальну роль у житті кожної людини відіграє кореспонденція, адже передача інформації будь-яким шляхом є основою становлення й розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Наголошено, що право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції знайшло своє закріплення в міжнародних документах з прав людини та в конституціях Боснії і Герцеговини, Грузії, Ліхтенштейну, Португалії, Сан-Марино, Фінляндії, Швейцарії та Швеції, де зазначене право розташоване поряд з іншими правами людини. А в конституціях Албанії, Бельгії, Греції, Естонії, Люксембургу, Північної Македонії, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Чехії та Чорногорії це право закріплено окремо від інших прав людини.

Відзначено, що Україна, так само, як і деякі європейські держави, на конституційному рівні закріпила різні види кореспонденції, що підлягають захисту з боку держави.

Наголошено на доцільності розширення кола видів кореспонденції шляхом закріплення в ст. 31 Конституції України терміна “електронна кореспонденція”, адже в сучасних умовах поширення різних комп’ютерних комунікаційних систем є актуальним питанням правового забезпечення режиму таємниці спілкування, що здійснюється за їх допомогою.

Встановлено, що додержуючись вимог міжнародних документів з прав людини, деякі європейські держави на конституційному рівні встановили тимчасові обмеження реалізації права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, які відсутні в ст. 31 Конституції України.

Наголошено на недоцільності визначати в конституційній нормі мету, за якої встановлюється обмеження права на таємницю листування, телефонних роз-

мов, телеграфної та іншої кореспонденції, оскільки це питання повинно регулюватися галузевим законодавством, в якому повинно бути чітко встановлено, за наявності яких підстав і в якій процесуальній формі допустимо таке серйозне обмеження важливого конституційного права людини і громадянина.

Запропоновано з метою усунення протиріч між положеннями міжнародних документів з прав людини і національним законодавством, а також враховуючи зарубіжний досвід щодо конституційного регулювання права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, положення ст. 31 Конституції України викласти в новій редакції.

Ключові слова: конституція, конституційне регулювання, право на таємницю листування, кореспонденція.

Kyrychenko Yu. V., Nazarenko P. G. Constitutional regulation of the right to secrecy of correspondence in Ukraine and European countries

The article examines the constitutional practice of normative regulation of the right to confidentiality of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence, enshrined in Art. 31 of the Constitution of Ukraine and in similar norms of the constitutions of European states. There is a well-founded need to present the specified norm in a new version.

It is noted that correspondence plays a crucial role in the life of every person, because the transfer of information by any means is the basis of the formation and development of the information society in Ukraine.

It was emphasized that the right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence was enshrined in international human rights documents and in the constitutions of Bosnia and Herzegovina, Georgia, Liechtenstein, Portugal, San Marino, Finland, Switzerland and Sweden, where the specified right located alongside other human rights. And in the constitutions of Albania, Belgium, Greece, Estonia, Luxembourg, North Macedonia, Moldova, the Netherlands, Germany, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia, Croatia, the Czech Republic and Montenegro, this right is enshrined separately from other human rights.

It was noted that Ukraine, like some European states, has enshrined various types of correspondence subject to state protection at the constitutional level. The expediency of expanding the range of types of correspondence by enshrining in Art. 31 of the Constitution of Ukraine of the term "electronic correspondence", because in modern conditions the spread of various computer communication systems is an urgent issue of legal protection of the regime of secrecy of communication carried out with their help.

It has been established that, in compliance with the requirements of international human rights documents, some European states at the constitutional level have established temporary restrictions on the exercise of the right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence, which are absent in Art. 31 of the Constitution of Ukraine.

It is emphasized that it is impractical to define in the constitutional norm the purpose for which the limitation of the right to confidentiality of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence is established, since this issue should be regulated by industry legislation, which should clearly establish, on what grounds and in what procedural form such a serious limitation of an important constitutional right of a person and a citizen is permissible.

It was proposed in order to eliminate contradictions between the provisions of international human rights documents and national legislation, as well as taking into account foreign experience regarding the constitutional regulation

of the right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraphic and other correspondence, the provisions of Art. 31 of the Constitution of Ukraine to be presented in a new edition.

Key words: *constitution, constitutional regulation, right to privacy of correspondence, correspondence.*

Вступ. Вирішальну роль у житті кожної людини відіграє кореспонденція, адже передача інформації будь-яким шляхом є основою становлення й розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Зважаючи на важливість правовідносин в інформаційній сфері більшість європейських держав, у тому числі й Україна, на конституційному рівні закріпили право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, що передається технічними засобами телекомунікацій, та встановили заборону на ознайомлення з листуванням, прослуховуванням телефонних розмов, а також розголошування їх змісту або сам факт листування тощо без згоди людини.

Постановка завдання. Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу положень норм конституцій України та європейських держав, в яких закріплено право на таємницю листування, а також формулювання відповідних пропозицій щодо вдосконалення положень ст. 31 Конституції України.

Результати дослідження. Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, яке закріплене в ст. 31 Конституції України, відіграє вирішальну роль у житті кожної людини, адже у сучасному світі листування, телефонні розмови, телеграфна та інша кореспонденція є важливими засобами спілкування. Як зазначає В. В. Назаров, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції передбачає заборону для будь-кого без згоди людини, яка направляє або одержує листи, спілкується по телефону, телеграфу, факсу або за допомогою інших засобів поштового, електричного та електронного зв'язку, знайомитися з її листуванням чи іншою кореспонденцією, прослуховувати її телефонні розмови тощо, а також розголошувати їх зміст або сам факт листування, телефонної розмови, відправлення чи отримання грошового переказу, телеграми та іншої кореспонденції [1, с. 119]. А на думку Л. В. Міхневич, право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, будучи одним із основоположних та невід'ємних прав людини, гарантує її свободу й особисту недоторканність, а його забезпечення набуває особливого значення. Це зумовлено тим, що листування, телефонні розмови, телеграфна та інша кореспонденція є досить важливими засобами спілкування людей як в особистій, так і в робочій сферах [2, с. 102].

Комплексний аналіз положень норм міжнародних документів з прав людини засвідчив, що в них право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції сформульовано як складова частина права на недоторканність особистого і сімейного життя. Таким же правовим шляхом пішли й законодавці Боснії і Герцеговини, Грузії, Ліхтенштейну, Португалії, Сан-Марино, Фінляндії, Швейцарії та Швеції, закріпивши це право поряд з іншими правами людини. Так, у ч. 1 § 10 Основного Закону Фінляндії записано, що “підлягає захисту приватне життя кожного, його честь і недоторканність житла ...”, а в ч. 2 цього параграфу – “охороняється недоторканність листування, телефонних розмов, а також інших інтимних відомостей” [3]. Водночас, законодавці Албанії, Бельгії, Греції, Естонії, Люксембургу, Північної Македонії, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Чехії та Чорногорії у текстах своїх конституцій досліджуване право закріпили окремо від інших прав людини. Наприклад, у ст. 36 Конституції Албанії проголошено, що “гарантується свобода і таємниця листування, а також будь-яких інших засобів зв'язку” [4]. Застосування такого підходу в Україні пояснюється тим, що положення ст. 31 Конституції України виходить за межі приватного життя людини й не можуть бути зведені тільки до забезпечення особистої або сімейної таємниці. Тобто зазначене право є ширшим за своїм змістом і ним можуть охоплюватися відносини особи-

стого характеру. Однак у контексті спілкування між особами, що мають відповідний доступ до певної інформації, можуть зачіпатись відомості, які є як особистою та сімейною, так і комерційною або державною таємницею.

Конституція України в ч. 1 ст. 31 закріпила положення, згідно якого “кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції” [5]. З цього приводу слушним є зауваження І. О. Зайця, який вважає, що таке формулювання означає, що держава гарантує начебто щось робити, і далі вчений запропонував викласти це речення через право, а саме: “таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є непорушними” [6, с. 167], тобто так, як це застосували законодавці Бельгії, Болгарії, Греції, Грузії, Італії, Литви, Люксембургу, Німеччини, Сербії, закріпивши в аналізованому положенні термін “недоторканні” або “непорушні”. Наприклад, у ч. 1 ст. 15 Конституції Італії встановлено, що “таємниця листування та всіх інших видів зв’язків є непорушними” [7]. На наш погляд, це речення слід залишити в тому формулюванні, як воно викладене в тексті Конституції України, посиливши його лише терміном “право”, що буде більше відповідати положенню п. 1 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та конституційної практики європейських держав. Зокрема, у ст. 22 Конституції Монако записано, що “будь-яка особа має право на ... таємницю своєї кореспонденції” [8].

Слід наголосити, що Україна на конституційному рівні закріпила також і різні види кореспонденції, що підлягають захисту з боку держави, а саме: листування, телефонні розмови, телеграфна кореспонденція. Як зазначає А. В. Левченко, листування – це один із найпоширеніших та найдавніших засобів зв’язку між людьми, під яким слід розуміти обмін поштовими повідомленнями, які передаються поштовим зв’язком. Телефонними розмовами є обмін інформацією за допомогою голосу у реальному часі з використанням телекомунікаційних мереж оператора зв’язку. А телеграфна кореспонденція – це короткі текстові повідомлення, які передаються засобами телеграфного зв’язку [9, с. 28]. До іншої кореспонденції належать усі повідомлення, які передаються за допомогою інших, ніж описані вище, засобів зв’язку, наприклад, повідомлення, зроблені телефаксом, пейджинговим зв’язком, а також листи. Які передаються кур’єром, знайомими чи через інших людей без використання послуг поштового зв’язку [10, с. 224].

Найбільш розповсюджені види кореспонденції знайшли своє закріплення й в конституціях Албанії, Бельгії, Греції, Грузії, Естонії, Латвії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Північної Македонії, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Португалії, Румунії, Сан-Марино, Сербії, Словенії, Хорватії, Фінляндії, Чехії та Чорногорії. Наприклад, у ст. 30 Конституції Молдови записано, що “держава забезпечує таємницю листування, телеграм та інших поштових відправлень, телефонних розмов та інших законних видів зв’язку” [11], а в ст. 28 Конституції Румунії вказано, що “таємниця листування, телеграфних повідомлень, інших поштових відправлень, телефонних розмов та інших законних засобів зв’язку недоторканна” [12]. При цьому варто звернути увагу на те, що серед зазначених видів кореспонденції, що передбачені ст. 31 Конституції України, відсутній такий вид як електронне листування, що на сьогодні широко використовується поряд з письмовими листами та телеграфною кореспонденцією. На важливість електронного листування вказує й положення ст. 6 Закону України “Про поштовий зв’язок”, в якому зазначено, що таємниця електронних повідомлень захищається нарівні з таємницею поштових відправлень [13]. І тому пропонуємо розширити коло видів кореспонденції шляхом її закріплення в ст. 31 Конституції України терміна “електронна кореспонденція”, адже в сучасних умовах поширення різних комп’ютерних комунікаційних систем є актуальним питанням правового забезпечення режиму таємниці спілкування, що здійснюється за їх допомогою.

Додержуючись вимог міжнародних документів з прав людини, деякі європейські держави на конституційному рівні встановили тимчасові обмеження реалізації права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Наприклад, у ч. 2 ст. 37 Конституції Словенії зазначено, що “тимчасові обмеження права на листування і інших засобів спілкування ... можуть здійснюватися лише на основі закону та за поста-

новою суду ...” [14]. Тобто ця норма на перший план ставить тимчасовість обмежень і тим самим забезпечує вищий ступінь демократичності, оскільки важливою умовою демократії є зведення обмежень прав людини до мінімуму. Враховуючи це, пропонуємо в другому реченні ст. 31 Конституції України закріпити, що обмеження аналізованого права носить тимчасовий характер. Крім того, вважаємо, що визначати в конституційній нормі мету, за якої встановлюється обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є зайвим, оскільки це питання повинно регулюватися галузевим законодавством, в якому повинно бути чітко встановлено, за наявності яких підстав і в якій процесуальній формі допустимо таке серйозне обмеження важливого конституційного права людини і громадянина. І тому припис “з метою запобігти злочинів чи з’ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо” варто вилучити зі ст. 31 Конституції України.

Висновки. З метою усунення протиріч між положеннями міжнародних документів з прав людини і національним законодавством, а також враховуючи зарубіжний досвід щодо конституційного регулювання права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, пропонуємо положення ст. 31 Конституції України викласти в новій редакції, а саме:

“Кожному гарантується право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної, електронної та іншої кореспонденції. Здійснення цього права може бути тимчасово обмежено за вмотивованим рішенням суду у випадках, передбачених законом”.

Список використаних джерел:

1. Назаров В. В. Право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його обмеження у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. № 1 (14). 2009. С. 119-125.
2. Міхневич Л. В. Конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції окремих категорій осіб. *Часопис Київського університету права*. № 4. 2020. С. 102-106.
3. Основний Закон Фінляндії від 11 червня 1999 р. URL: <http://www.constitutions/archives>.
4. Конституція Республіки Албанія від 21 жовтня 1998 р. URL: <http://www.worldconstitutions/archives/104>.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30 ст. 141.
6. Конституція незалежної України: у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. Київ: Право. Українська Правнича Фундація, 1999. Кн. 3. 480 с.
7. Конституція Італійської Республіки від 22 грудня 1947 р. URL: <http://www.regione.toscana.it>.
8. Конституція Монако від 17 грудня 1962 р. URL: <http://www.constitution/archives>.
9. Левченко А. В. До проблеми визначення поняття конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Конституційно-правові академічні студії. № 2. 2019. С. 24-31.
10. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (гол.), О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
11. Конституція Республіки Молдова від 29 липня 1994 р. URL: <http://www.base.spinform>.
12. Конституція Румунії від 21 листопада 1991 р. URL: <http://www.constitutions/archives/184>.
13. Про поштовий зв’язок: Закон України від 4 жовтня 2001 року № 2759-III. *Відомості Верховної Ради України*. Київ, 2002. № 6. Ст. 39.
14. Конституція Республіки Словенія від 25 червня 1991 р. URL: <http://www.constitution/archives/191>.

